ग्रामहृद्येन श्रूयते शक्तिरेव सा। यस्तच्छ्रोता निराकारः स एव परमेश्वरः। नादः शक्तिरिति ज्ञेयं नादः ज्ञानं सदाशिवः। ज्ञेयज्ञाने विलीने च सोऽन्यश्चैवावशिष्यते। नादोऽयमात्मनो मनस्तावत्तावत्तो मनोन्मनी। सशब्दं कथितं व्योम्नि निःशब्दं ब्रह्म कथ्यते। सदा नादानुसन्धानात् मंक्षीणाः सर्ववासनाः। निरञ्जने विलीयन्ते निचितं माहतात्मनः। नादकोटिसहस्राणि बिन्दुकोटिशतानि च! सर्वं तत्र लयं यान्ति यत्र देवो निरञ्जनः" हठप०।

हठयोगफलम् ईश्वरगीतासंवादे "यदा परिचये शक्तिर्भवति तोर्ध्वं सुषुप्ति खम्। षट्चक्राणि क्रमाद्भित्त्वा तदा शुरथिपादयः। पुरा ग्रन्थित्रयं भित्त्वा यात्यूर्ध्वं मरुतो रगी। स्फुटन्ति पृथ्वंगास्थिग्रन्थयो योगिनस्तदा। वायुस्तदैव सर्वाङ्गे वीतोभवति सञ्चितः। धीरैः केवलकुम्भ स उच्यते सर्वसिद्धिदः। मूलाधारं यदाऽपानो भित्त्वोर्द्ध्वं याति वेगतः। तदातीतानागतज्ञो योगी भवति सत्वधीः। स्थितं भित्त्वाऽङ्गगाऽपानश्चोभिता स्यात्तदोरगो। तदा नादोत्पत्तिरस्य जायते योगिनो हृदि। सद्भ्रूनादोत्पत्तिस्तु मणिपूरभिदा भवेत्। अनाहतविभेदेन षण्णाध्वनिरुदीरितः। विशुद्धचक्रभेदेन यन्त्रनादः प्रजायते। यदा त्वाज्ञाचक्रभेदस्तदोपैति मनोलयम्। सहस्रदलकमलं वायुना शक्तिराव्रजेत्। यदा तदा समिलितेदाकल्पं सहजेऽव्ययम्" । पवनयोगसंग्रहे "महाशुद्धां समभ्यस्य महाबन्धमतः परम्। महाबेधश्च नियतं प्रकुर्याच्छक्तिचालनम्। आसनं सुदृढं बद्धा मूलबन्धं विधाय च। कुम्भकं तथा बन्धं ततो जालन्धराभिधम्"। "अभ्यसेदिति सम्बन्धः।

"प्राणे सुषुम्णां सम्प्राप्ते नादोऽन्तः श्रूयतेऽष्टधा। च घण्टादुन्दुभि शङ्खाब्धिवीणावेणुवादितानवत्। तन्नूनपात्तडित्तारातारेशतपनोपमम्। ब्रह्मनाडीं गते प्राणे विश्वरूपं प्रकाशते। यथाच विश्वरूपाचार्याः "यदा संजीवते प्राणो मानसं च प्रबोधते। तदा समरसत्वं यत्समाधिः सोऽभिधीयते। मनस्यैर्यात् स्थिरो वायुस्ततो बिन्दुः स्थिरो भवेत्। बिन्दुस्थैर्योदयात् सत्यं पिण्डस्थैर्य्यं प्रजायते"। सैषा निष्पत्तिदशा सावस्था राजयोगारम्भ इति तथा च हठप्रदीपिकायाम्। "प्रनष्टोच्छ्वासनिःश्वासःप्रध्वस्तविषयज्वरः। निश्चेष्टो निर्विकारश्च जयो लभति योगिनः। तथा चोक्तं ग्रन्थान्तरे "शुष्के मले तु वायोः कार्श्यदिरस्खलिता ततः। अधोगतिं विहायाशु भवत्यूर्ध्वसुखस्ततः। अपानस्तूर्ध्वगो भूत्वा वह्निना सह गच्छति। प्राणस्थानं ततो वह्निः प्राणापानौ च सत्वरम्। मिलित्वा कुण्डलीं नीत्वा प्रसुप्तां कुण्डलीं पुनः। प्रबुद्ध्य विशतिस्थानं सुषुम्णा बह्मगन्धिकम्। ब्रह्मग्रन्थिं ततो भित्त्वा रजोगुणं सत्वरम्। सुषुम्णा वदनस्थासौ प्रयात्यूर्ध्वं च सत्वरम्। विष्णुग्रन्थिं प्रयात्युच्चैः सत्वजं हृदि संस्थितम्। वेगेन महता गच्छेद्विष्णुग्रन्थिं विभिद्य सा। ऊर्द्ध्वं गच्छति यत्रास्ते रुद्रग्रन्थिस्तमोभवः। तत ऊर्द्ध्वं सुषुम्णाया याति शीतांशुमण्डलम्। आकुलाख्यं तु तच्चक्रं दलैः षोडशभिर्युतम्। तत्र शीतांशुसम्भूतं द्रावं शोषयतेऽनिशम्। चलिता प्राणवेगेन रक्तपित्तरवेष्टितम्" हठप०।

"योगिनः कालवञ्चनोपायो यथा "ज्ञात्वा कालं निजं योगी लयस्थानं समाश्रितः। युञ्जीत योगं कालस्य वञ्चनाय यथाक्रमम्। बद्धपद्मासने देहं पूरयेत् प्राणवायुना। कृत्वा दण्डस्थिरं बद्धा दश द्वाराणि रोधयेत्। बद्धा च खेचरीं मुद्रां, ग्रीवायाञ्च जलन्धरीम्। अपाने मूलबन्धञ्च उड्डियानं तथोदरे। उत्थाप्य भुजगीं शक्तिं मूलाधाराम्बुजस्थिताम्। सुषुम्णान्तर्गतां पद्मचक्राणां भेदिनीं शिवाम्। जीवं हृदाश्रयं नीत्वा शान्तौ बुद्धिमनोयुताम्। सहस्रदलमध्यस्थशिवे जीवं सुधारवेत्। ततः सुधाकरोद्भूतममृतं तेन मूलतः। विगलन्तीं सकलं देहं प्लावयन्तीं विचिन्तयेत्। तया सार्द्धं ततो योगी शिवेनैकात्मतां व्रजेत्। परानन्दमयो भूत्वा चिद्वृत्तिमपि संत्यजेत्। ततोऽखण्डमनाभासमद्वैतभावविवर्जितम्। सर्वाङ्गकल्पनाहीनं सत्यं कालो निहन्ति तम्। स एव कालः सत्यिः सर्वो नास्त्यतःपरः। कः केन हन्यते तत्र म्रियते नापि कश्चन। ततो व्यतीते समये कालस्य भ्रान्तिरूपिणि। योगी सुप्तोत्थित इव प्रतिबोधे प्रबोधितः। एवं सिद्धो भवेद्योगी वञ्चयित्वा विधानतः। कालं कलितसंसारपौरुषेणाद्भुतं हि तम्। ततस्त्रिभुवने योगी विचरत्येव एव सः। पश्यन् संसारवैचित्र्यं स्वेच्छया निरहङ्कृतिः" हठप०।

हठालु पु० हठः सुवर्णानां आलुरिव। कुम्भिकायाम्। (पाना) शब्दच०। [मरिचिः।

हठी स्त्री हठ-अच् गौरा० ङीष्। वारिपर्ण्याम् (पाना)